

TÂRİHÎ BİR YANLIŞIN DÜZELTİLMESİ

Doç. Dr. Mustafa AĞIRMAN*

ÖZET

Hz. Peygamberin dedesi Abdumuttalib, yıllardan beri kayıp olan zemzem suyunu bulmuştur. Bu kuyunun bulunması için çalışırken tek oğlu vardı. Biricik oğlu Haris ile çalışırken: “Benim on oğlum olursa, bunlardan birini Allah adına kurban edeceğim” dedi. Ve derken kendisinin on oğlu oldu. Oğulları arasında kur’a çekti ve kur’a Abdullah’a çıktı. Abdumuttalib Abdullah’ın yerine yüz deve adadı ve oğlunu kurtardı. Kaynaklar bu olay olduğu zaman Abdullah’ın en küçük oğul olduğunu söylüyorlar. Oysa yaptığımız araştırmalara göre bu bilginin doğru olmadığı sonucuna vardık.

Anahtar Kelimeler: Zemzem, Abdumuttalib, Haris, kur’a, Abdullah

ABSTRACT

The Correcting a Historical False

The grandfather of The Prophet Muhammed Abdumuttalib reached the zamzam pit which got losted long time ago. He has one sone named Haris while he was working to find the pit. Then he said: “ If I will be having ten sons, I will sacrifice one of them for God”. After years he has got ten sons and drawed lots among them. The drawing of lots rised for Abdullah. Abdumuttalib sacrificed hundred camels instead of Abdullah and rescued his son. For some sources, Abdullah was the youngest of the sons then. Whereas this information is false. In this article, we will correct this false.

Keywords: Zamzam, Abdumuttalib, Haris, Sacrifice, Abdullah, got lost

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı

Târih, çok zevkli ve tatlı bir ilim dalıdır. Târihle meşgul olan, Hz. Âdem (a.s.)'dan bugüne kadar gelen insanlık âlemi ile tanışır, dünyanın her tarafını da gezer. Târih okuyanlar, ülkelerin ve şehirlerin hem bugününü hem de geçmişini çok iyi bilirler. Çok zevkli ve tatlı bir ilim dalı olan târih, aynı zamanda da sıkıntılı bir ilim dalıdır. Sıkıntısı, içinde az da olsa yanlışları bulundurmasından kaynaklanmaktadır. Bu yanlışlar, bu ilim dalının içine kimi zaman kasıtlı olarak, kimi zaman da bir dikkatsizlik sonucu olarak düşerler. Şöyle veya böyle içeriye düşen bir yanlış yıllar yılı, belki de kıyâmete kadar o şekliyle orada kalır. Artık o yanlış oradan çıkarmak zordur. Bu zorluk, yalnız târih ilminde değil, bütün ilim dallarında aynı oranda vardır. Siz, herhangi bir yanlış düzeltmeye kalktığınızda birileri “Hayır! Bu, yanlış değildir. Çünkü falanca kitapta böyle yazılıdır.” der ve sizi susturmaya kalkar. Siz de iddiânızın peşinde değilseniz susar ve mahcûb olursunuz. İşte bu gibi durumlarda siz, “İçinde yanlış bulunmayan tek kitap, sâdece Kur’ân-ı Kerîm’dir, sizin dediğiniz kitap bu konuda yanlış yazmış.” diyecek ve iddiânızın peşinde olacaksınız.

Evet, içinde yanlış bulunmayan tek kitap vardır, o da Yüce Allah’ın kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’dir. Diğer kitapların içinde yanlışlar bulunabilir. Bu yanlışlar ve hatâlar, o kitaplar ve o kitapların yazarları için bir noksanlık değildir. Çünkü biz hepimiz insanız, beşeriz. Biz insanların yanlışının ve hatâsının olması da doğaldır. Bize düşen, az hatâ yapmak ve hatâda ısrar etmemektir.

Her ilim dalının kendine mahsus ana kaynakları vardır. Bu ana kaynaklar bizim her şeyimizdir. Çıktığımız ilim yolculuğunda bunlar bizim ekmeğimiz, aşımız, havamız ve suyumuzdur. Biz, ekmeği yerken çiğ kalan tarafları veya yanmış kısımları ayırır, ondan sonra yeriz. Yemeğin içinde bulunan kemikleri çıkarır kenara koyarız. İçeceğimiz suyun içinde bir şey varsa, bu suyu süzer ve temizleriz. Yiyecek ve içeceklerimizi ayıklayıp temizlediğimiz gibi, kendileri ile kafamızı ve kalbimizi dolduracağımız bu kitapların içindeki hatâları da ayıklarız. Ayıklayanlara da teşekkür ederiz. Etili kemikler yemeğe tat verir ama kendileri yenilmez; etlerini sıyırdıktan sonra kendilerini çöpe atarız. Yanlışlar da böyledir, onlar da ayıklanıp çöpe atılmalıdır. Bu yanlışların çoğu, kitaplara kasten sokulmamıştır. Bunlar, bir yanlış anlaşılma neticesinde veya yanlış aktarılma neticesinde, şöyle veya böyle kitaplara girmiştir. Hele bizim ilim dalımız olan târihte bu gibi yanlışlar biraz daha fazladır.

Bu gibi yanlışların nasıl oluştuğunu şöyle bir misâl ile anlatabiliriz: Meselâ, ben size birisinin oğlundan bahsederken “O, babasının en küçük oğludur” diyorum. Siz de bunu bu şekilde hafızanıza kaydediyor ve her yerde bunun böyle olduğunu

söylüyorsunuz. Hâlbuki bu konuşmamızdan sonra o zâtın bir veya birkaç oğlu daha olmuştur. Hâliyle siz bu durumdan haberdar olamamışsınızdır. Hele bir de bulunduğunuz çevreden ayrıldıysanız gittiğiniz her yerde siz, benden duyduğunuz eski bilgiyi tekrar edip durursunuz. Siz de, bu bilgiyi sizden alıp başkalarına nakledenler de, gerçeği değil gerçek olmayanı doğru gibi anlatmaktasınız.

Bizim, bu çalışmada işâret edeceğimiz ve düzeltilmesini istediğimiz yanlış da böyle bir yanlıştır. Kaynaklarımızda¹ ve bugün yapılan bazı akademik çalışmalarda² Hz. Peygamber'in babası "Abdullah, Abdülmüttalib'in en küçük oğlu" olarak zikredilmektedir. Kitaplarda zikredilen bu bilgi, yanlıştır. Çünkü Abdullah, babasının en küçük oğlu değildir. Abdülmüttalib'in ondan küçük oğulları da vardır. Biz, bu yanlışlığı tespit ederken yine aynı kaynaklarda var olan bilgilerden yararlanacağız. Çeşitli kaynaklarda konu ile ilgili var olan bilgileri yan yana getirecek ve doğruyu bulmaya çalışacağız. Doğruyu bulmaya çalışırken, konuyu temelden ele almamız ve bizi doğruya götürecek yan bilgilere baş vurmamız gerekecektir.

Abdullah'ın, babasının en küçük oğlu olması konusu, Abdülmüttalib'in kaybolan zemzem kuyusunu bulmak için gösterdiği gayret sırasında yaptığı bir adağı yerine getirmek maksadıyla oğullarından birini kurban etmek için aralarında kur'a çekmesi neticesinde, kur'anın Abdullah'a çıkması ile alakalı olarak gündeme gelmektedir. Konuyu iyice anlaşılır hale getirmek için söze zemzem kuyusundan başlayalım.

Zemzem:

Yüce Allah'ın, Hâcer ve İsmâil'in şahsında bütün insanlığa bir ikrâm olarak sunduğu Zemzem³, çıktıktan uzun bir müddet sonra kayboldu. Kaybolması da şöyle oldu: Harem bölgesinde yaşayan Cürhümlüler ile Yemen'den gelen Huzâalılar arasında savaşlar oldu. Huzâalılar, Harem bölgesine yerleşmek için Cürhümlüler'den izin istiyor, onlar da bu izni vermiyorlardı. Huzâalılar da savaşarak bu hakkı elde etmek istediler. Bu maksatla yapılan savaşı da kazandılar. Bunun üzerine Cürhümlüler, Mekke'yi terk etmek zorunda kaldılar. Şehirden ayrılırken de Zemzem kuyusunu kapattılar. Kuyunun dibine altından yapılmış iki ceylan heykeli, birtakım

¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (tah: Mustafâ es-Sekkâ ve dğr.), Beyrut 1971, I, 161; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük* (tah: Muhammed Ebu'l-Fadl), Beyrut 1997, II, 241.

² Meslektaşlarımı kırmamak için isimlerini vermiyorum.

³ Bkz.: Buhârî, Enbiyâ 12; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, I, 155.

silahlar, kılıçlar, küpeler, zırhlar, koydular. Sonra da bunların üzerini çakıl, taş ve kumlarla doldurup kuyunun yerini bilinemez ve bulunamaz hale getirdiler.⁴ Bu şekilde kapatılan Zemzem kuyusu, Hz. Peygamberin dedesi Abdülmüttalib'in, onu bulup ortaya çıkarmasına kadar kapalı kaldı. Bu uzun zaman içerisinde Mekkeliler, şehirlerine ticâret ve ibâdet maksadıyla gelen yabancıların su ihtiyacını karşılamak için çok zorluklar çektiler. Çünkü, Hac mevsiminde Mekke'ye büyük bir kalabalık akın ediyordu. Bu kalabalığın su ihtiyacını karşılamak için, Kâbe'ye uzak yerlerdeki su kuyularından çektikleri suları, develerle taşıyıp Kâbe'nin yanındaki havuzlara doldurdular, sonra da Mekke'ye gelen hacılara ikrâm ettiler.⁵ Bu zorluktan kurtulmak ve bu görevi daha rahat yapabilmek için zemzem kuyusunun yerini çok aradılar ama bir türlü bulamadılar. Mekke'de hiç kimse, onun yerini tespit edemedi ve kuyuyu bulamadı.

Abdülmüttalib:

Kureyş kabîlesini organize eden ve Kâbe hizmetlerini ihdas eden Kusay, bu hizmetlerden biri olan "hacılara su dağıtma" işini ölünceye kadar devam ettirdi.⁶ Sikâye diye isimlendirilen bu kutlu görev Kusay'dan oğlu Abdumenâf'a, Abdumenâf'tan oğlu Hâşim'e, Hâşim'den kardeşi Muttalib'e, Muttalib'den de yeğeni Abdülmüttalib'e geçmişti.⁷ Abdülmüttalib, hacılara su temin etmek için çok zorluklar çekiyordu. Mekke'nin değişik yerlerinde bulunan kuyulardan develerle su taşıyor, bu suları Kâbe'nin yanında deriden yapılmış havuzlarda biriktiriyor ve hacılara dağıtıyordu.⁸ Kimi zaman da hacılara süt ve bal şerbeti ikrâm ediyordu.⁹ Hacılara su dağıtma konusunda çok zahmet çeken Abdülmüttalib, bir gün Kâbe'nin yanında "el-Hicr"¹⁰ denilen yerde uyurken kendisine rüyâda Zemzem kuyusunun yeri gösterildi ve orayı kazması emredildi. Muhammed b. İshâk (151/768)'ın bu konu ile ilgili Hz. Ali'ye dayandırdığı bir rivâyet vardır. Bu rivâyete, kaybolan Zemzem'in yerinin kendisine

⁴ Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh, *Ahbâru Mekke* (tah: Rüşdî Sâlih Melhâs), Beyrut 1969, II, 41; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 120.

⁵ Sarıçam İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 70.

⁶ Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut trsz., I, 241.

⁷ İbn Hişâm *es-Sîre*, I, 150; İbn S'ad, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsân Abbâs), Beyrut 1985, I, 83.

⁸ İbn S'ad, *et-Tabakât*, I, 83.

⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, I, 246.

¹⁰ Hicr, Hatîm denilen yarım dâire şeklindeki duvar ile Kâbe arasında kalan ve altın oluğun altına rastlayan yerdir. Geniş bilgi için bkz.: Fuat Günel, "Hicr", DİA, XVII, 455.

gösterilmesi ve buranın kazılmasının kendisine emredilmesi konusunda Abdülmüttalib'in anlattıklarını Hz. Ali, bize şöyle nakleder:

“Ben, Hicr’de yatıp uyumuştum. Birisi geldi ve bana şöyle dedi: “Taybe’yi kaz!” Ben, kendisine “Taybe nedir?” diye sordum; o da cevap vermeden gitti. Ertesi gün, aynı yerde yine yatıp uyumuştum. Bu şahıs yine geldi ve bu sefer de bana: “Berre’yi kaz!” dedi. Ben, ona “Berre nedir?” dedim; cevap vermeden çekip gitti. Ertesi gün, yine aynı yere geldim ve yatıp uyudum. Aynı şahıs yine geldi ve bu sefer de “Madnûne’yi kaz!” dedi. Ben de kendisine “Madnûne nedir?” dedim; yine cevap vermeden çekip gitti. Ertesi gün olunca yine aynı yere gittim ve yatıp uyudum. Aynı şahıs yine geldi ve bana: “Zemzem’i kaz.” dedi. Ben de kendisine “Zemzem nedir?” diye sordum. O da dedi ki: “(O, bir kuyudur ki;) suyu asla bitmez ve dibine ulaşamaz. Bütün hacılara oradan su içirsin...”¹¹ Bu rivâyetin birinci râvîsi olan Hz. Ali, dedesine yetişemediğine göre bunları babası Ebû Tâlib’den dinlemiş olabilir.

Uykudan kalkan Abdülmüttalib, rüyasında kendisine gösterilen yeri oğlu Hâris ile birlikte kazmaya başladı. O gün, Hâris’ten başka çocuğu da yoktu. Baba-oğul, birlikte çalışmaları neticesinde kuyuyu buldular. Abdülmüttalib, kuyunun ağzına kapatılan taşı görünce tekbir getirdi.¹² Kuyudan çıkan kıymetli eşyaları Kâbe’ye bağışladı. Kureys kabîlesinin Zemzem’e ortak olma tekliflerini de kabul etmedi.

Abdülmüttalib ve oğlu Hâris, kuyunun kazılmasında çok zorluklar çektiler. Mekkeliler, bu konuda kendilerine yardımcı olmadı. Çünkü, daha önce bu kuyuyu bulmak için çok çalışan ve yorulanlar olmuş; ama kuyuyu bulamamışlardı. Onlara göre Abdülmüttalib de boşuna çalışıyor ve boşuna yoruluyordu. Biricik oğlu Hâris ile çalışmaya devam eden Abdülmüttalib, yalnızlıktan ve yardımsızlıktan öylesine darda kalmıştı ki, ileride on oğlu olursa bunlardan birini kurban edeceğine dair adakta bulunmuştu.¹³

Zemzem kuyusunun kazılmasında, önce kendisine karşı çıkan Mekkeliler, Abdülmüttalib’in bu işte çok kararlı olduğunu görünce onu kendi haline bıraktılar. Netîcede de kuyu bulundu.¹⁴

¹¹ İbn İshâk, Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Konya 1981, s. 3-4.

¹² İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 151; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 83; Ya’kûbî, *Târîh*, I, 246.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 160; Taberî, *Târîh*, II, 240; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 248.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 154; Ayrıca bkz. Ya’kûbî, *Târîh*, I, 247.

Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu bulması, hem sikâye görevini kolaylıkla yapmasını hem de Arap yarımadasında adının iyi bir şekilde yayılmasını sağladı.

Aradan yıllar geçti, Abdülmuttalib'in çok sayıda oğulları ve kızları oldu. Bu sefer de gördüğü bir rüyâda kendisine adağını yerine getirmesi hatırlatıldı.¹⁵ O da kurban adayını belirlemek üzere oğulları arasında kur'a çekti. Kur'a, en çok sevdiği oğlu Abdullah'a çıktı. Bilindiği gibi Abdülmuttalib, yaptığı araştırmalar ve istişâreler nefîcesinde Abdullah'ın yerine yüz deveyi kurban ederek oğlunu kurtardı.¹⁶

Abdülmuttalib'in Çocukları:

İslâm Târîhi Ana Kaynakları, Abdülmuttalib'in çocukları hakkında birbirine çok yakın bilgiler verirler. İlk Dönem neseb âlimlerinden İbnü'l-Kelbî (204/820), "Cemheretü'n-neseb" isimli eserinde, Abdülmuttalib'in altı hanımından on dört oğlu olduğunu kaydeder, fakat kızlarından söz etmez.¹⁷ İbn Hişâm (218/833) ise, "es-Sîretü'n-nebebiyye" isimli eserinde, "Abdülmuttalib'in çocukları" diye açtığı başlıkta, onun beş hanımından, altısı kız olmak üzere on altı çocuğunun olduğunu kaydetmekte ve bunların isimlerini saymaktadır.¹⁸ Kız çocukları hakkında bilgi vermeyen Ebû Ubeyd (224/839) ise, "Kitâbü'n-neseb" isimli eserinde, erkek çocuklarının sayısını on üç olarak gösterir.¹⁹ İbn S'ad (230/844) da, "et-Tabakâtü'l-kübrâ" sında, İbnü'l-Kelbî'den yaptığı nakilde "Abdülmuttalib b Hâşim b. Abdimenâf'ın on iki oğlu, altı da kızı vardır." der ve bunların isimlerin tek tek sayar. Çocukların adını ve bu çocukların analarının adını kaydeder.²⁰ Biz, bunları tek tek saydığımızda Abdülmuttalib'in altı hanımından on üç oğlu, altı da kızı olduğunu görürüz. İbnü'l-Kelbî'nin "Cemheretü'n-neseb"inde, Abdülmuttalib'in oğlu olarak adı geçen Avvâm, İbn Sa'd'ın "et-Tabakâtü'l-kübrâ" sında zikredilmiyor. İbn Sa'd'ın, yukarıda aktardığım bilgiyi verirken "Abdülmuttalib'in on üç oğlu vardır." diyeceği yerde, bir dalgınlık eseri olarak "on iki oğlu vardır." dediği kanaatindeyim.

¹⁵ Halebî, Nureddîn Ebu'l-Ferec Ali b. Burhâneddîn, *İnsânu'l-uyûn*, Mısır 1308, I, 57.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 162; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 89; Ya'kübî, *Târîh*, I, 243.

¹⁷ İbnü'l-Kelbî, Hişâm b. Muhammed, *Cemheretü'n-neseb* (tah: Nâci Hasen), Beyrut 1986. s. 28-29.

¹⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 113-115.

¹⁹ Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'n-neseb* (tah: Meryem Muhammed), Beyrut 1989, s.196-197.

²⁰ İbn S'ad, *et-Tabakât*, I, 92-93.

Zübeyrî (236/850)²¹ ve İbn Kuteybe (276/889)²² ise Abdülmüttalib'in hanımlarının sayısını altı, çocuklarının sayısını da on sekiz olarak gösterirler. Bu çocuklardan altısının kız, on ikisinin de erkek olduğunu kaydederler. "Ensâbü'l-eşrâf" isimli eserin müellifi Belâzürî (279/892), eserinin birinci cildinde Abdülmüttalib'in çocuklarının sayısını on dokuz olarak kaydeder. Altı hanımından olan bu çocukların altısı kız, on üçü de erkektir. Ben de bu çalışmamda Belâzürî'nin kaydını esas aldım. Belâzürî'ye göre Abdülmüttalib'in hanımları ve bu hanımlarından olan çocuklarının isimleri şöyledir

Fâtıma bint Amr'dan olan çocuklar: Zübeyr, Ebû Tâlib, Abdullah, Abdülka'be, Beyzâ, Âtike, Bere, Ümeyme, Ervâ.

Nüteyle bint Cenâb'dan olan çocuklar: Abbâs, Dırâr.

Hâle bint Üheyb'den olan çocuklar: Hamza, Mukavvim, Hacl, Safiyye.

Safiyye bint Cüneydeb'den olan çocuklar: Hâris, Kusem.

Lûbnâ bint Hâcir'den olan çocuklar: Ebû Leheb.

Mümennea bint Amr'dan olan çocuklar: Ğaydâk.²³

Abdülmüttalib'in Adağı:

Abdülmüttalib'in, oğlu Abdullah'ı kurban etmek istemesi olayının başlangıcı olarak Muhammed b. İshâk şunları anlatır: "İddia ettiklerine göre – ki, doğruyu en iyi bilen Allah'tır-Abdülmüttalip b. Hâşim, Zemzem'in kazılması sırasında Kureys'ten gördüğü zorluklar karşısında, yemîn ederek eğer on erkek çocuğu olur ve bu çocuklar onu koruyacak yaşa ulaşırlarsa kesinlikle onlardan birini Kâbe'nin yanında Allah için kurban edeceğini nezretti. Onun on oğlu olunca ve yakında kendisini koruyacaklarını bilince, onları topladı sonra da onlara nezrinden bahsetti ve onları Allah için bu adağı yerine getirme konusunda kendisine yardım etmeye dâvet etti. Oğulları da babalarına itâat ettiler ve dediler ki: "Bize düşen nedir, ne yapacağız?" Babaları: "Sizden her biriniz bir ok alsın, ona adını yazsın ve bana getirsin!" dedi. Onlar da babalarının dediğini yaptılar.²⁴ İbn Sa'd da, aşağı yukarı aynı şeyleri anlatır. İlâve olarak, Muhammed b. İshâk'ın "Abdülmüttalib'in, Zemzem'in kazılması

²¹ Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh, *Kitâbu nesebi Kureys* (tah: E. Levi Provençal), Kahire 1982, s.17-18.

²² İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim, *el-Ma'ârif* (tah: Muhammed İsmâil Abdillâh es-Sâvî), Beyrut 1970, s.52

²³ Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü'l-eşrâf* (tah: Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikî), Beyrut 1996, I, 96-99.

²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 160; Taberî, *Târîh*, II, 240.

sırasında Kureyş'ten gördüğü zorluklar" ifadesini, "Abdümüttalib'in, ilk ve tek oğlu Hâris ile Zemzem'i kazarken Kureyş'ten çok az yardım görmesi ve yalnız kalması" şeklinde biraz netliğe kavuşturur.²⁵ Belâzürî ise, Abdullah b. Ca'fer'e dayandırdığı rivâyetle konuya biraz daha açıklık kazandırır ve adı geçen sahâbînin şu sözlerini aktarır: "Zemzem kuyusu kazılırken yanında oğlu Hâris bulunan Abdümüttalib ile Kureyş arasında bir münâkaşa oldu. Münakâşaya, Abdümenâf oğullarından Adiy b. Nevfel'in, Abdümüttalib'e çıkışarak: "Ey Abdümüttalib! Sana destek verecek sayıda oğulların olmadığı ve yalnız bulunduğun halde bize karşı kendini yüceltmek mi istiyorsun?" demesi sebep oldu. Onun bu sözüne karşı Abdümüttalib de ona şöyle demiştir: "Adiy! Bunu sen mi söylüyorsun? Halbuki senin baban Nevfel, benim babam Hâşim'in himâyesinde büyümüştür." Adiy, bu söze şöyle cevap verdi: "Aynı şekilde sen de amcan Müttalib'e teslim edilinceye kadar Neccâr oğullarından dayılarının yanında kalmıştın." Abdümüttalib de ona şöyle karşılık verdi: "Sen, beni azlıkla mı ayıplıyorsun? Allah'a yemîn ederim ki, şâyet Allah bana on erkek çocuk verirse bunlardan birini Kâbe'nin yanında kurban edeceğim." Derken Allah, ona on oğul verdi. O da oğulları arasında kur'a çekti; kur'a da Abdullah'a çıktı.²⁶

Abdümüttalib'in, bu rivâyetlerde geçen adağını biraz analiz ederek oğullarından birini kurban etmesi için ileri sürdüğü şartları maddeleştirecek olursak, karşımıza şu maddeler çıkar: 1-) Allah, ona on erkek çocuk verirse, 2-) Onlar, kendisini koruyacak çağa erişirlerse, 3-) İçlerinden birisini, 4-) Kâbe'nin yanında Allah için kurban edecek.

Abdümüttalib'in, bu adağını yaptığı sırada hangi yaşta olduğunu tespit etmek biraz zordur. Bildiğimiz, o sırada Hâris adında tek bir oğlunun var olduğudur. Belâzürî, Abdullah b. Ca'fer'den nakille, onun bu adağı yaptığı sırada kırk yaşında olduğunu söylüyor²⁷, ama bunun vâkıya uygun olduğunu kabul etmek biraz zor gibi geliyor bana. Kırk yaşına kadar bir çocuğu olan bir adamın bu yaştan sonra on sekiz çocuğunun daha olması vâkıya uygun görünmüyor. Biz Abdümüttalib'in, bu adağını genç yaşta yani daha yeni evlendiği ve ilk çocuğunun olduğu sıralarda yaptığını düşünüyoruz. Çünkü, genç yaştaki bir insan, bundan sonra on erkek çocuğa sahip olabileceği ümidiyle yaşar. Ama kırk yaşına gelmiş birinin bu yaştan sonra on çocuğunun olacağı umuduyla yaşaması biraz zor gibi görünüyor. Ayrıca Belâzürî,

²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 88.

²⁶ Belâzürî, *Ensâb*, I, 86-87.

²⁷ Belâzürî, *Ensâb*, I, 86.

Abdûlmüttalib'in bu adağını yaptığı sırada kırk yaşında olduğunu söyledikten sonra, adağını yerine getirmek için oğlu Abdullah'ı kurban etmek istediği sırada da yetmiş yaşına ulaşmış olduğunu söyler ki, bunun da doğru olabileceğini kabul etmek biraz zordur.

On oğul talebinden sonra, Yüce Allah da Abdûlmüttalib'e lütûf da bulunmuş ve kendisine istediğinden fazla oğul vermiştir. Şimdi sıra bu oğullarından birini kurban etmeye gelmiştir.

Kimi kaynaklarımız, Abdûlmüttalib'in on oğlu dolduktan sonra, hiçbir zaman unutmadiğı adağını oğullarına kendisinin haber verdiğine dâir rivâyeti kaydederken,²⁸ kimi kaynaklarımız da buna ilâveten, aradan uzun zaman geçmiş olduğundan dolayı, unuttuğu adağının ona rüyâsında hatırlatıldığı rivâyetini de kaydederler.²⁹

Abdûlmüttalib, adak için şart koştuğu on oğlu dünyaya gelince ve bu oğulları belli bir yaşa erişince, oğullarını topladı ve durumu onlara anlattı. Oğulları da, babaları nasıl uygun görürse ve kimi kurban etmek isterse kendisine itaat edeceklerini söylediler.³⁰

Oğullarından birini kurban etmek için adakta bulunan Abdûlmüttalib, bu adağı yerine getirmek için koştuğu şartların oluşmasından sonra oğullarını topladı ve onları bu konuda bilgilendirdi. Sonra da Allah'a karşı yapmış olduğu bu adağın yerine getirilmesi konusunda oğullarından kendisine yardımcı olmalarını istedi. Oğullarının hepsi, babalarının sözünü dinlediler ve kendisine itâat ettiler; hiçbir şekilde muhâlefet etmediler. "Sen adağını yerine getir, istediğini yap" dediler.³¹ Oğullarından herhangi birini kurban olarak seçmekte zorluk çeken Abdûlmüttalib, onların arasında kur'a çekti, kur'a da Abdullah'a çıktı.³² Mekkeliler, oğlu Abdullah'ı Kâbe'nin yanında kurban etmek isteyen Abdûlmüttalib'e karşı çıktılar. Bunun bir âdet haline geleceğinden korktular.³³ Özellikle Abdullah'ın kız kardeşleri³⁴ ve annesinin tarafları, Abdullah'ı kurban edilmekten kurtarmak için çok uğraştılar ve çok çalıştılar. Bunu için de çeşitli yollara başvurdular. "Eğer, onun için fidye vermek gerekirse, verelim." dediler. En sonunda Abdûlmüttalib, bir hal çâresi bulabilmesi için kendisine tavsiye edilen bir

²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 160; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 88; *Taberî*, II,240.

²⁹ Kastalânî, Ahmed b. Mahmûd, *el-Mevâhibü'l-Hedüniyye*, I, 22; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, I, 57.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 88; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 248.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 88; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasen, *el-Kâmil fi't-târîh*, Beyrut 1965, II, 5.

³² İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 248.

³³ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 162; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 251; Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, I, 58.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 89; İbnü'l-Esîr *el-Kâmil*, II, 6.

“arrâfe”ye gitti. Arrâfe (kadın bilge)’nin yol göstermesi neticesinde yüz deveyi kurban etti; Abdullah’ı kurtardı.³⁵

Biz, kaynaklarda var olan bilgilerden hareketle Abdullah’ın kurban edilmek istendiği sırada kardeşler arasındaki yaş sırasını tespit etmeğe çalışacağız. Kaynaklarımızda var olan bilgilerden Abdülmüttalib’in adağını ne zaman yaptığını tespit etmemiz kolay gibi görünmüyor. İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye* isimli eserinde bu konuya geniş yer verir. Konuyu, “Abdülmüttalib’in kendi oğlunu boğazlamayı adaması” başlığı altında anlatır.³⁶ Ama ne var ki, bizi aradığımızı burada bulamıyoruz. Çünkü İbn Hişâm, Abdülmüttalib’in o sırada hayatta olan ve olaya şahit olan oğullarının isimlerini zikretmiyor.

İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* isimli eserinde bu kurban edilme olayı olduğunda Abdülmüttalib’in, hayatta on oğlunun bulunduğunu; bunlar arasında kur’a çekildiğini ve bunların da şu isimlerden ibâret olduğunu kaydeder: “**Hâris, Zübeyr, Ebû Tâlib, Abdullah, Hamza, Ebû Leheb, Ğaydâk, Mukavvim, Dırâr, Abbas.**”³⁷ İbn Sa’d’ın, Abdullah b. Abbas’a, Vâkidî’nin Râbîa b. el- Hâris’e dayandırdığı bu rivâyeti doğru kabul edecek olursak Abdullah’ın o zaman babasının en küçük oğlu olması düşünülemez. Çünkü bunların içerisinde Abbas, Hamza, Dırâr ve Mukavvim Abdullah’tan küçüktürler. Hz. Peygamber doğduğunda amcaları Abbas üç yaşında, Hamza dört yaşında³⁸, Mukavvim yedi yaşında³⁹, Dırâr da on yaşındaydı.⁴⁰

Belâzürî’nin, Abdullah b. Ca’fer’e dayandırdığı bir rivâyete göre, “Abdülmüttalib’in, Zemzem’i kazdığı sırada kırk yaşında olduğu, Abdullah’ın kurban edilmesi olayının da Zemzem kuyusunun bulunmasından otuz yıl sonra olduğu” kaydediliyor.⁴¹ Bu rivâyeti doğru kabul ettiğimizde, Abdullah ile Hâris arasındaki kardeşlerin, Abdülmüttalib’in kırk ile elli yaşları arasındaki hayatında dünyaya gelmiş olmaları lazım geliyor. Çünkü, Abdullah bu olaydan hemen sonra evlendirilmişti ve evlendirilirken de yaklaşık on sekiz yaşlarındaydı.⁴² Bütün bunlar nazar-ı itibâra alınınca Abdullah b. Câfer’in, Abdülmüttalib’in yaşı ile ilgili rivâyetinin vâkıya uygun

³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 164; Taberî, *Târîh*, II, 242.

³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 160-164.

³⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 88.

³⁸ Belâzürî, *Ensâb*, I, 92.

³⁹ Belâzürî, *Ensâb*, IV, 395.

⁴⁰ Belâzürî, *Ensâb*, IV, 381.

⁴¹ Belâzürî, *Ensâb*, I, 86.

⁴² Topaloğlu, Bekir, “Abdullah”, DİA, I, 75.

olmadığı ortaya çıkıyor. Zâten bu rivâyetin doğruluğunun biraz sıkıntılı olduğunu yukarıda söylemişim.

Vâkîdî (207/822), “kurban olayının Fil hâdisesinden beş yıl önce gerçekleştiğini” söyler ki,⁴³ bana göre doğruya yakın olanı da budur. Vâkîdî'nin bu sözünü doğruya yakın veya doğru kabul ettiğimizde, Hamza ve Abbas'ın kurban olayında hazır olmamaları gerekir. Çünkü onlar, Fil hâdisesinden beş yıl önce henüz dünyaya gelmemişlerdi. Hamza ile Abbas'ı yukarıdaki listeden çıkardığımız da sekiz kişi kalan listeye iki kişi daha ilâve etmek gerekecektir. Bu iki kişiyi ilâve etsek bile, Abdullah, yine listenin en küçüğü olmayacaktır

Abdullah'ın, kurban edilmek istendiği sırada “babasının en küçük oğlu olduğu” görüşünü doğru bulanlar şöyle diyebilirler: “İbn Sa'd'ın, kurban edilme olayında isimlerini saydığı kişilerde bir yanlışlık olabilir. Yani Abdullah'tan küçük olan kardeşler bu olaya dahil edilmiş olabilirler veya bu olay, Abdullah'tan küçük olan kardeşler doğmadan önce olmuş olabilir.”

Bu îtirâza şu şekilde cevap verebiliriz: Belâzürî'nin verdiği bilgiye göre Abdülmüttalib'in oğullarından yedisi Abdullah'tan küçüktür. Abdullah, en küçük oğul olmak şartıyla Abdülmüttalib'in on oğlunu bir araya getirmek imkan dâhilinde değildir. Yine Belâzürî'nin verdiği bilgiye göre Abdülmüttalib'in oğullarından Kusem⁴⁴ ve Abdülkâbe⁴⁵ kurban olayından önce küçük yaşlarda vefat etmişlerdir.

İbn Hişâm'ın “Abdullah, babasının oğullarının en küçüğüydü.” sözünün üzerinde duran Süheylî (581/1185), bu ifadeyi “ğayr-i mârûf” bulmakta ve bu rivâyetin aslının “annesinin en küçük oğluydu.” tarzında olabileceğini söylemektedir.⁴⁶ Abdullah'tan küçük olan ana-baba bir kardeş Abdülkâbe, kurban olayından önce öldüğüne göre Süheylî'nin dediği, doğrudur.

Sonuç

Hakikate varmak çok güzeldir ama zordur. Zaten her zorluğun sonunda bir güzellik vardır. Bize düşen zorluklara göğüs gererek ve iğne ile kuyu kazarak gerçeğe ulaşmaktır. Kaynaklarımızda var olan bilgileri birbiriyle karşılaştırarak ve birbiri ile test ederek vâkıya uygun olanı bulmak bizim görevimizdir. Hz.

⁴³ Belâzürî, *Ensâb*, I, 87.

⁴⁴ Belâzürî, *Ensâb*, I, 99.

⁴⁵ Belâzürî, *Ensâb*, IV, 7.

⁴⁶ Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, er-Ravdü'l-ünûf (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1971, I, 176.

Peygamber'in babası Abdullah'ın, Abdülmüttalib'in en küçük oğlu olmadığı konusunda da bunu yaptık. Kaynaklarda var olan bilgileri birbirleri ile karşılaştırarak ve test ederek bir sonuca ulaşmaya çalıştık. Ulaştığımız sonuca göre Abdullah, kurban edilmek istendiğinde babasının en küçük oğlu değildi. Çünkü, babasının ondan daha küçük oğulları vardı.

Kanaatimize göre birileri, olayı daha acıklı hale getirmek için böyle bir şey söylemiş olabilir. Birilerinin, bu konuda söylediği söz, teste tâbi tutulmadan kitaplarımıza girmiş olabilir. Veya, Süheylî'nin dediği gibi "annesinin en küçük oğlu" şeklindeki rivâyet, "babasının en küçük oğlu" şekline dönüşmüş de olabilir.

Biz bu çalışmada, olayın teferruâtı üzerinde durmadık. Abdülmüttalib'in, oğulları arasında kur'a çekmesi, kur'a çekmesinin şekli, Abdullah'ın kurban edilmek istenmesine çevresinin tepkileri, arrâfeye gidilmesi, on devenin yüze çıkması gibi konuların üzerinde durmadık. Biz, sâdece bu olay sırasında Abdullah'ın, babasının en küçük oğlu olmadığını ispat etmeye çalıştık.

Kısa bir makale olarak takdim etmeye çalıştığımız bu konu, meslektaşlarımızın ve ilgi duyan bilim adamlarının tenkit ve tavsiyeleri ile ileride daha geniş bir çalışma olacaktır, diye ümit ediyorum.